

РОЗДІЛ III

Політична географія і геополітика

УДК 911.3:327(477+498)

М. С. Дністряньський – доктор географічних наук, професор кафедри географії України Львівського національного університету імені Івана Франка

Українсько-румунські міждержавні відносини: геополітичні суперечності та перспективи оптимізації

Роботу виконано на кафедрі географії України ЛНУ ім. Івана Франка

Відображено геополітичні суперечності становлення кордону України з Румунією. Розкрито значення геополітичного положення в розвитку українсько-румунських відносин. Проаналізовано роль гео економічного чинника у відносинах двох держав. Обгрунтовано перспективну модель геоетнополітичної співпраці України та Румунії. Окреслено взаємні геополітичні інтереси двох держав у загальноєвропейському контексті.

Ключові слова: геополітика, українсько-румунські відносини, геополітичні інтереси, державний кордон, національні меншини.

Дністрянский М. С. Украинско-румынские межгосударственные отношения: геополитические противоречия и перспективы оптимизации. Отражены геополитические противоречия становления границы Украины с Румынией. Раскрыто значение геополитического положения в развитии украинской-румынских отношений. Проанализирована роль геоэкономического фактора в отношениях двух государств. Обоснована перспективная модель геоетнополитического сотрудничества Украины и Румынии. Определены взаимные геополитические интересы двух государств в общеевропейском контексте.

Ключевые слова: геополитика, украинско-румынские отношения, геополитические интересы, государственная граница, национальные меньшинства.

Dnistryanskyy M. S. Ukrainian-Romanian Intergovernmental Relations: Geopolitical Contradictions and Prospects Optimization. Results geopolitical contradictions of becoming the border between Ukraine and Romania. It reveals the geopolitical situation in the Ukrainian-Romanian relations. The role of geo-economic factors in the relations between the two countries. The promising model geo-ethnopolitical cooperation between Ukraine and Romania. Outlined mutual geopolitical interests of both countries in European context.

Key words: geopolitics, Ukrainian-Romanian relations, geopolitical interests, state border, Minorities.

Постановка наукової проблеми та її значення. Румунія – один із найбільших сусідів України, який займає за демографічним потенціалом третє місце після Росії та Польщі. Протяжність українського державного кордону з цієї державою становить 10,8 % від усієї його довжини по суходолу. За таких об'єктивних передумов обидві країни не можуть не зазнавати геополітичних взаємовпливів, які ще більше посилюються суперечностями формування державних територій і кордонів та етнополітичною проблематикою. Тому оцінка характеру й перспектив відносин України й Румунії потребує різнобічних підходів, серед яких конструктивне значення може мати геополітичне бачення проблеми. Саме геополітичний аналіз дає змогу синтетично представити і значення територіально-політичного взаєморозміщення держав у контексті міжнародних відносин, і роль усієї сукупності інших геопросторових чинників (природно-ресурсних, історично-географічних, етногеографічних, економіко-географічних тощо). Геополітичний погляд передбачає також конструювання моделей забезпечення взаємних інтересів двох держав у загальноєвропейському й міжнародно-регіональному вимірах.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Формування регіональних шкіл міжнародних відносин значно просунуло дослідження відносин України із сусідніми державами, у тому числі й з Румунією. І якщо в політичній публіцистиці, з огляду на суперечності становлення міждержавного кордону, найбільш актуальним залишалося питання територіальних претензій Румунії до України, то в науковій літературі, поряд із захистом прикордонних інтересів держави більш аргументовано ставилося питання щодо транскордонної співпраці, знайшовши відображення в публікаціях

В. Бурдяк, С. Гакмана, І. Дубовіча, В. Лажніка, О. Онищук, М. Токаря та ін. Значна кількість публікацій (В. Джамана, М. Зана, В. Куреляка, І. Костащука, А. Круглашова, І. Монолатія, О. Склярської й ін.) присвячена етнополітичним аспектам українсько-румунських відносин. Міжнародно-правові аспекти міждержавних стосунків у трикутнику Україна–Румунія–Молдова та в контексті європейської інтеграції розкриті в працях Г. Боднараша, Р. Войтович, О. Добжанського, І. Зінька, В. Василювої, А. Краснейчук. В останні роки збільшилась і кількість об'єктивних досліджень щодо перспектив українсько-румунських міждержавних відносин і в румунській науковій літературі (В. Ефрос, М. Брі, Ш. Пуріч, Х. Сабол-Мареч, І. Хорга та ін.). Водночас аналіз публікацій із проблематики українсько-румунських стосунків засвідчує недостатність праць інтегрального характеру, які давали б змогу всебічно розкрити всі суттєві, сприятливі й несприятливі, моменти відносин двох держав.

Метою цього дослідження – усебічне та цілісне відображення всіх суперечностей і сприятливих передумов міждержавних українсько-румунських відносин у геополітичному вимірі. Згідно з логікою геополітичного аналізу, досягнення поставленої мети вимагало розв'язання таких **завдань**: 1) визначити спільність геополітичних інтересів щодо географічного положення двох держав; 2) проаналізувати суперечності становлення та функціонування державного кордону; 3) дослідити геополітичне значення молдовського чинника в українсько-румунських відносинах; 4) розкрити особливості геоетнополітичної й гео економічної проблематики стосунків двох держав; 5) визначити деякі спільні геополітичні інтереси України й Румунії у загальноєвропейському контексті.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Оскільки стратегічним інтересом кожної держави є питання безпеки та симетричних відносин із сусідніми державами, то в цьому аспекті відразу слід зазначити, що утворення держави Україна, яка відмежувала регіон Центральної Південно-Східної Європи від Росії, різко покращило геополітичне положення Румунії та низки інших держав. Тут не йдеться безпосередньо про оцінку зовнішньополітичної діяльності Росії, а лише про загальний геополітичний ефект, адже сусідство з надвеликою державою, незалежно від її становища й політики, завжди є джерелом геополітичного тиску. А з урахуванням непередбачуваності розвитку подій у Росії, що було й залишається актуальним для цієї держави, така перевага геополітичного становища Румунії стає ще більш значущою. Ще в часи Першої світової війни український політико-географ і геополітик С. Рудницький наголошував, що «Румунія тільки тоді має спромогу життя й мирного розвитку, коли від Росії і від Польщі відділить її Українська держава» [7, 195]. На позитивний геополітичний ефект від створення української державності неодноразово вказував і З. Бжезінський, на думку якого, поява України на політичній карті Європи покращила безпеку Польщі, Румунії та Туреччини [1, 25]. Відповідно, й Україні із позицій геополітичного положення в налагодженні рівноправного діалогу з Росією важливо мати на протилежному боці політичного кордону, тобто в західному й південно-західному напрямках, не смугу перманентної напруженості, а передбачувані партнерські відносини. Окрім того, незалежність України і загалом зробила політичну конфігурацію Центрально-Східної Європи органічною й логічною, забезпечивши кращі передумови стабільного та мирного розвитку, адже, цитуючи С. Рудницького, «утворення української держави (...) є самотнім способом, щоб запобігти заколотам у південно-східному куті Європи, так важному для світового господарства і для світової політики...» [7, 19]. Тобто розв'язання проблеми регіональної безпеки й стабільності в цій частині Європи без вирішення питання державності одного з найбільших європейських народів і загалом не мало перспектив.

Отже, проголошення незалежності України помітно змінило територіально-політичну ситуацію в Центральній і Східній Європі. Але позитивне геополітичне значення цього факту було не відразу помічено, спричинивши неоднозначну, а інколи й неадекватну реакцію міжнародних політичних середовищ. Деякі політичні кола сусідніх держав скептично поставилися до перспектив збереження суверенітету та цілісності молодій державі, не приховуючи намірів узяти участь у її розподілі у випадку дезінтеграції України, готуючи для цього різні історично-політичні аргументи. Тобто на той час у позиціях політиків сусідніх держав, у тому числі й румунських, які не повірили в те, що Україна як держава не лише відбудеться, а й відіграватиме конструктивну міжнародну роль, помітним було прагнення конкретно окреслити на карті українських земель свої територіальні амбіції з посиланням на окремі історичні чи етнічні моменти, що й спричинило хвилю територіальних претензій до Української держави. Висунення таких претензій до України впродовж 1991–1996 рр., не вдаючись до конкретики, стало однією з найбільш небезпечних зовнішніх загроз її національним інтересам. Але у відповідь держава, її керівництво та дипломатичні представництва із самого початку однозначно й чітко заявили про визнання принципу непорушності кордонів і відсутність територіальних претензій до своїх сусідів, хоча етногеографічних чи історично-географічних аргументів для цього було достатньо. Така виважена позиція сприяла зменшенню напруженості в питаннях кордонів, але, на

жаль, потенціал конфліктності до певної міри зберігається й до сьогодні. Це зумовлено багатьма чинниками, але найбільше внутрішньоукраїнськими, адже державні структури України так і не зуміли забезпечити такий рівень консолідації українського суспільства, який би остаточно зняв питання про можливість руйнівних територіально-політичних розколів й дезінтеграції держави, а тому серед частини представників етнонаціональних меншин України, у тому числі й румунської, які не зовсім задоволені своїм економічним становищем в Українській державі, зберігаються ілюзії щодо ірреденти з їхніми історичними батьківщинами. Тому внутрішньополітична стабілізація в самій Україні, поглиблення міжрегіонального взаєморозуміння в змозі посилити геополітичні позиції України із сусідніми державами, у тому числі й із Румунією.

На початку ХХІ ст., з огляду на інтеграцію в Румунії в євроатлантичні структури, питання визнання кордонів, яке тривалий час ускладнювало українсько-румунські міждержавні відносини, було значною мірою розблоковане, що проявилось у підписанні між Україною та Румунією у 2003 р. міждержавного договору, який містить відмову від прямих територіальних претензій. Однак у засобах масової інформації двох держав негативні оцінки й звинувачення все ще тривалий час переважали, не сприяючи формуванню моделей взаємовигідної співпраці, а в ментальному аспекті – конструктивного бачення місця двох держав у загальноєвропейських та міжнародно-регіональних процесах. Хочеться вірити, що фінальним акордом у цій справі стане вердикт Міжнародного суду ООН від 2009 р. щодо розмежування територіальних вод і морського шельфу в районі о. Зміїного. Це рішення загалом мало компромісний та виважений характер, хоча різні політичні сили в Україні, насамперед ті, що орієнтовані на геополітичне зближення з Росією, необгрунтовано ставлять питання про нібито односторонні українські територіально-політичні втрати від цього рішення. Насправді цим вердиктом задоволено всі претензії України щодо територіального моря, адже о. Зміїний визнано островом, а не скелею, як стверджували тривалий час румунські політики й, відповідно, від острова, згідно із судовою постановою, здійснюється відлік дванадцятимильної смуги українських територіальних вод. Що ж до розмежування континентального шельфу, то хоча тут Міжнародний суд ООН більшою мірою врахував претензії Румунії, усе ж його рішення і з цього приводу не можна вважати однозначно несприятливим для України. Тому офіційне інформаційне представлення цього питання не повинно спричиняти нагнітання пристрастей у міждержавних відносинах чи стояти на перешкоді виходу держав на новий рівень співпраці. Так само у всіх інших суперечливих прикордонних питаннях (щодо дунайських островів, карпатських рік та ін.) важливо відмовитися від взаємних односторонніх претензій і звинувачень, формуючи атмосферу довір'я й взаєморозуміння.

У контексті міждержавних співвідношень, пов'язаних із геополітичним положенням України й Румунії, важливим позитивним чинником може стати виважена позиція України щодо відносин із Молдовою, яку пов'язують із Румунією спільні моменти історії, єдина культура й низка інших геополітичних інтересів. Тобто конструктивні стосунки в трикутнику Україна–Молдова–Румунія мають усі підстави стати додатковим геополітичним чинником стабілізації та безпечного розвитку регіону Центрально-Східної Європи. Добросусідське ставлення України до Молдови, визнання цілісності й непорушності її кордонів неодноразово підтверджено, у тому числі й із подолання напруженості в Придністров'ї. Обидві держави намагалися координувати свої дії в рамках СНД як члени неформального об'єднання ГУАМ. Мали тенденцію до зростання й обсяги товарообігу між Україною та Молдовою. Не поділяючи ілюзій щодо великого економічного значення для України ідеї єврорегіонів, усе ж у налагодженні контактів, хоча б на рівні наукових зв'язків, певне позитивне значення може мати створення в 1998 р. єврорегіонів «Нижній Дунай» і «Верхній Прут». Україна в 1999 р. передала Молдові 400 м берега Дунаю в районі селища Джурджулешти для будівництва річкового порту, незважаючи навіть на економічну не вигідність для себе таких дій. У 2003 р. завершилося підписання й ратифікація всіх угод, необхідних для завершення процедури демаркації українсько-молдовського кордону. Важливим є й те, що Україна, на відміну від Росії, не створює перепон на шляху інтеграції Молдови та Румунії, уважаючи, що доля цього процесу в руках самих молдован і румунів. Але, дотримуючись і надалі конструктивних принципів міждержавної співпраці, Україна повинна чіткіше поставити питання й про свої геополітичні інтереси в Придністров'ї (щодо безпеки кордонів, задоволення національно-культурних і політичних прав автохтонного українського населення, транскордонного економічного співробітництва), ураховуючи те, що цей регіон до 1940 р. входив до складу УРСР та має для сучасної України помітне соціально-культурне та транспортно-транзитне значення. Слід підкреслити, що ні з огляду на наявність значної частки етнічно українського населення, ні враховуючи історично-географічні особливості Придністров'я, ніякі відповідальні політичні сили України, які стоять на позиціях раціоналізму, не ставили питання про включення цієї території до складу України, виступаючи за її автономний статус у складі Молдови. Водночас непродуманими були деякі спроби запровадження Україною на вимогу Молдови економічних санкцій щодо Придністров'я, оскільки при цьому зазнали втрат прості громадяни по

обидва боки кордону. Отже, у трикутнику відносин Україна–Румунія–Молдова основна геостратегічна проблема Румунії, а це питання її інтеграції з Молдовою, може бути вирішена лише у випадку неповернення Росії до агресивної держави-імперії, що, зі свого боку, можливе лише за умови зміцнення суверенітету та економічної потужності України. У випадку державно-політичного об'єднання Румунії й Молдови проблема статусу Придністровського регіону, ураховуючи його особливі історичні передумови та сучасні політичні орієнтації, потребує додаткового міжнародно-політичного обговорення.

Віддаючи належне ролі геополітичного положення та позиційних співвідношень, усе ж ключове значення в процесі оптимізації українсько-румунських відносин матиме вирішення усього комплексу гео економічних та геоетнополітичних суперечностей. І хоча їх накопичилося чимало, потрібно працювати в напрямі трансформації стосунків у цих сферах у систему нових геополітичних поєднань. Вихідні позиції на сьогодні в такому контексті є ще малосприятливими. Із гео економічного погляду це, зокрема, проявляється в рівнях та структурі товарообігу, обсягах зовнішніх інвестицій тощо. Так, наприклад, незважаючи на позитивну динаміку товарообігу між двома державами, їх обсяг не відповідає можливостям і потребам двох держав. Про це свідчить також той факт, що за обсягами прямих інвестицій Румунія помітно відстає не лише від великих європейських держав, а й від Угорщини. Незрівноваженим є й зовнішньоторгівельне сальдо, оскільки в останні роки імпорту товарів із Румунії в Україну переважав експорт приблизно в півтора рази. У незадовільному стані перебуває транспортно-комунікаційна інфраструктура транскордонного співробітництва. Зокрема, щільність і автошляхів, і залізничних доріг на українсько-румунській ділянці кордону є значно меншою, ніж відповідні показники на українсько-словацькій та українсько-угорській ділянках кордону [8, 59]. Обидві держави зі значними труднощами переживають різні фази економічної кризи. І саме в цьому контексті важливо не піддатися спокусі пошуку нових «зовнішніх ворогів» через висунування різних претензій, у тому числі й територіальних, а шукати точки дотику в подоланні економічних труднощів. Оскільки в Україні економічна ситуація помітно ускладнюється проблемою постачання з Росії енергоносіїв, насамперед газу, то одним із варіантів розв'язання проблеми може стати координація дій України, Молдови та Румунії щодо диверсифікації постачання газу, що дало б змогу зняти геополітичний тиск Росії. Так само, замість продовження суперечок щодо використання морського шельфу, реальними могли б бути і спільні зусилля Румунії та України щодо залучення найбільш серйозних інвесторів у реалізацію проектів видобутку вуглеводнів. Спільні гео економічні інтереси можна знайти й у всебічному використанні Дунаю як однієї з найбільших водних транспортних артерій Європи. Але цю проблему слід розглядати стратегічно, а не в розрізі різних тактичних кроків чи дріб'язкової конкуренції.

Оскільки українсько-румунська етнічна межа має складну конфігурацію (українські поселення далеко заходять у район, де переважає румунське населення й навпаки) і не відповідає державному кордону, то в складі обох держав опинилися приблизно однакові ареали компактного розселення румунів в Україні й українців у Румунії. З огляду на це українсько-румунські міждержавні стосунки мають ще один важливий аспект – становища етнонаціональних меншин, задоволення їхніх прав і потреб. Одним з індикаторів становища етнонаціональних меншин є динаміка їхньої кількості. Згідно з переписом 2001 р., в Україні проживало 151 тис. румунів. Порівняно з попереднім переписом, їх кількість зросла на 12 %, у той час як у цілому по Україні кількість населення зменшилася на 6,2 %, а етнічних українців – зросла лише на 0,3 % [4, 140]. У Чернівецькій області, де проживає 74 % усіх етнічних румунів, їх кількість зросла ще більше – на 14,3 % [2, 20]. Водночас кількість етнічних українців в Румунії скоротилася, за деякими оцінками, від понад 150 тис. осіб у повоєнний період до близько 70 тис. у 1992 р. [5, 31]. Така ситуація є результатом того, що для румунського населення і в УРСР, і в сучасній Україні створено відповідну національно-культурну інфраструктуру (школи, газети, бібліотеки тощо), тобто всі умови для збереження самобутності, а українське населення в комуністичній Румунії було приречене на насильницьку асиміляцію. Із підписанням у 1997 р. українсько-румунського договору, ставлення в Румунії до задоволення національно-культурних потреб українців помітно покращилося, хоча очевидно, що до паритетних стосунків ще далеко. Тобто соціально-політичні умови для збереження своєї самобутності, які створені для етнічно румунського населення, в Україні є значно кращими, ніж в етнічно українського населення Румунії. Водночас лояльність етнічних українців до румунської держави є значно вищою, ніж лояльність етнічних румунів – до української. Про це свідчить і діяльність громадських організацій, і рівень вимог, який висувається з їхнього боку. Така асиметрія в становищі та політичній активності етнічних меншин, безперечно, не сприяє врівноваженню відносин. Але і в цих питаннях можна знайти позитивні варіанти вирішення за наявності доброї волі. Малопродуктивними в цьому напрямі можуть бути посилення на документи різних європейських структур, які стосуються інших прикладів та інших умов. Неоднаковим може бути і їхнє тлумачення. Тому Україна та Румунія повинні розробити власну

єдину модель етнонаціональної політики, основу якої складатимуть такі три принципи. Перший: держави відмовляються від асиміляторської політики й створюють усі умови для збереження культурної самобутності меншин. Другий: державні структури та політичні організації закликають етнічні групи до лояльності державам свого проживання. Третій: етнічні групи політично й в комунікаційно-інформаційному аспекті інтегруються в суспільства своїх країн, зберігаючи культурне обличчя. Чесне визнання таких простих принципів лише слугуватиме культурному обміну та міждержавним культурним зацікавленням. Тобто наявність в Україні румунської, а в Румунії української етнічних груп за сприятливих умов формуватиме лінії нових культурних і соціальних зв'язків. Оскільки й українську етнічну групу в Румунії, і румунську в Україні об'єднує економічний прагматизм, то й поєднання їх з етнонаціональною більшістю може та має здійснюватися також на соціально-економічних засадах.

Деякі спільні геополітичні інтереси України й Румунії можна простежити також у контексті загальноєвропейських процесів. Тут важливим для України є досвід Румунії в процесі її адаптації до стандартів ЄС у всіх сферах життя, подолання негативних соціальних явищ. Україна та Румунія могли б спільно відігравати й більшу роль у процесах збереження та зміцнення європейської ідентичності з огляду на глобальні міграційні тренди й геокультурний і гео економічний тиск інших частин світу. Сучасні глобальні тенденції зумовлюють потребу активізації ролі й впливу всієї Великої Європи, що можливе не лише за умови інтеграції держав Європейського Союзу, а поєднання зусиль усіх європейських країн і народів. У піднесенні оновленої європейської цивілізації важливо забезпечити синергетичний ефект від інтеграції західноєвропейських, центральноєвропейських і східноєвропейських культур, сформованих на різних гілках християнства. На відміну від Західної Європи, яка переживає своєрідну «культурно-цивілізаційну втому», саме регіон Центрально-Східної Європи, у тому числі Україна та Румунія, де є великий нереалізований потенціал традиційних культур, краще збереглися християнські духовні традиції, може започаткувати процеси культурного й духовно-вольового піднесення всього Європейського субконтиненту.

Список використаної літератури

1. Бжезінський З. Вирішальна роль України на пострадянському просторі / З. Бжезінський // Політика і час. – 1997. – № 9. – С. 23–26.
2. Етнічна мапа буковинського прикордоння на зламі тисячоліть / В. Джаман, Н. Заблотовська, І. Костащук та ін. – Чернівці : Прут, 2011. – 64 с.
3. Дністрянський М. С. Геополітика / Дністрянський М. С. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – 436 с.
4. Дністрянський М. С. Етногеографія України / Дністрянський М. С. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 232 с.
5. Куреляк В. Українці Румунської Мараморощини / Куреляк В. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 184 с.
6. Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними всеукраїнського перепису населення 2001 року. – К. : Держ. ком. стат. України, 2003. – 245 с.
7. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії / Рудницький С. – Берлін : [б. в.], 1923. – 215 с.
8. Складарська О. Політико-географічні процеси в Закарпатській та Чернівецькій областях / Складарська О. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – 228 с.

Адреса для листування:

м. Львів, вул. П. Дорошенка, 41,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, кафедра географії України.

Статтю подано до редколегії
28.09. 2012 р.